

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 5, Sayı 13, Kasım 2018, ss. 135-142.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 5, Issue 13, November 2018, pp. 135-142.

ISSN 2148-5704

DOI Number: 10.17822/omad.2018.115

Geliş Tarihi/Received: 21.08.2018 Kabul Tarihi/Accepted: 22.11.2018

TARİHSEL SÜREÇTE BALKAN KAVRAMI VE TÜREVLERİ ÜZERİNE*

On the Balkan Concept and Derivatives Historical Process

Mucize ÜNLÜ**

Öz: Asya'dan Avrupa'ya geçiş yolları üzerinde bulunan Balkanlar ilk çağlardan itibaren coğrafi ve kültürel bir kavşak konumundadır. Farklı din, dil ve kültürden insanların yaşadığı yarımada bu yönüyle tarihî değişim ve dönüşüm dönemlerine tanıklık etmiştir. Jeopolitik konumu çoğu zaman bölgeyi kaotik bir duruma sokmuş, yüzyıllar boyunca çatışmaların odağında bulunmuştur. Bu durum bölgeye ve burada yaşayan halka yönelik farklı algıların oluşmasında etkili olmuştur. Bu çalışmada doğu ile batı arasında yer alan ve geçmişte olduğu gibi bugün de dünyanın önemli merkezlerinden biri konumunda olan Balkan coğrafyası, bu coğrafya için kullanılan adlar, Batılıların bölgeye bakışı ve Balkan algısı hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Yarımada, Batı, Balkanlaşma

Abstract: The Balkans, which are located on the roads from Asia to Europe, are a geographical and cultural junction since the early ages. The peninsula, from this aspect, where people from different religions, languages and cultures live, has witnessed the periods of historical change and transformation. Its geopolitical position has often placed the region in a chaotic state and has been at the center of the conflict for centuries. This situation has been effective on forming different perceptions towards the region and the people living there. In this study, it is aimed to give information about Balkan geography which is located between east and west and one of the most important centers of the world today like in the past. Moreover, this study also includes names which are used for this geography, Western countries' outlook on this area and information about Balkans perception.

Keywords: Balkans, Peninsula, West, Get Balkanized

Balkan, Türkçe bir kelime olup “ağaçlarla kaplı dağ, sık ormanlarla kaplı sıradağ ve kayalık yer” anlamlarında kullanılır. *Balkanlık* ise ormanlık dağları ve engebeli yüzeyleri ifade etmek için kullanılan birincinin türevi bir kavramdır. 20. yüzyılda bu yöredeki kargaşa ve düzensizliğin etkisiyle *Balkanlaşma* (*Balkanisation*) tabiri de birçok dile yerleşmiştir. Balkanlara Osmanlılardan önce gelmiş olan Kıpçaklar, Peçenekler ve diğer Türk boyları Hazar Denizi'nin doğusundaki Balhan (Balkan) adıyla bilinen Türkmen stepini Balkan dağlarına benzeterek bu sözcüğü Balkan Dağları için kullanmışlardır.¹ Grek ve Roma kaynaklarında aynı silsile *Haemus*² şeklinde isimlendirilmiştir.³

* Bu çalışma 5-7 Kasım 2014 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen III. Uluslararası Balkanlar ve Göç Kongresinde sunulan bildirinin gözden geçirilip genişletilmiş hâlidir.

** (Doç. Dr.), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Samsun/Türkiye, e-mail: munlu@omu.edu.tr, ORCID: orcid.org/0000-0002-8263-5602

¹ Besim Darkot, “Balkan”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 280; Muhammet Kaçmaz, “Balkan Coğrafyası”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. I, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013, s. 13.

² Haimos, Trakya'nın efsanevi kralıdır. Kendisine Zeus, karısı Radope'ye Hera adıyla tapınılmasını istemiş, ikisi de dağa dönüştürülmüşlerdir (Haimos ile Rodos). (Maria Todorova, *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 54). Coğrafyacılar antik Yunan inancına bağlı kalarak iki bin yılı aşkın süre boyunca Haimos'un Adriyatik ile Karadeniz'i birbirine bağlayan, yarımadanın bütününe hâkim ve kuzey sınırını oluşturan görkemli bir

Bizanslılar kendilerini “Romaioi”, ülkelerini de “Romania” şeklinde tanımladıklarından İslam dünyası onları Rum, ülkelerini “Bilâdü’r-Rûm” veya “Memleketü’r-Rûm” olarak adlandırmışlardır. Anadolu, Türk-İslam idaresine girdikten sonra “Rum” ismi daha önce Bizans idaresinde bulunmuş olan bu bölge için kullanılan bir coğrafi isim olarak yaşamıştır.⁴ Osmanlı döneminde Sivas eyaletine “Rum Eyaleti”, İmparatorluğun sınırları içinde yaşayan ve Ortodoks olup Patrikhane’ye bağlı olanlara ise Helen olsun olmasın “Rum Milleti” denilmiştir. Osmanlılar Avrupa’ya ayak bastıktan sonra burada fethettikleri yerleri *Rumeli*, bu bölgeyi içine alan Osmanlı eyaletini de *Rumeli Eyaleti*⁵ olarak tanımlamıştır. Zamanla Rumeli terimi, daha çok Ortodoks Yunan mezhebinin hâkim olduğu Balkan Yarımadasını ifade eder hâle gelmiştir.⁶ Babinger, daha eskiye giderek Rum tabirinin Romalılar ve Roma ülkesi anlamında Selçuklulardan da önce Göktürklerde, Orta Asya Türklerinde mevcut olduğunu belirtir. Terim, Soğdca bazı ses değişimleriyle Türkçeye intikal etmiştir.⁷

Modern devletlerin oluşum sürecinde olduğu kadar olmasa da ilk çağlardan itibaren krallar ve imparatorlar iktidarlarını sergilemek adına kendi isimleriyle şehirler kurup mevcut şehirleri kendileri ya da uygun gördükleri kişiler adına yeniden isimlendirirken yer adlarını da iktidarlarını sürdürmek için araçsallaştırmışlardır. Romalılar 132-136 yılları arasında yaşanan, 3. Yahudi İsyanı olarak da bilinen büyük isyandan sonra Kudüs’ü Yahudilerden tamamen arındırmaya karar verdiklerinde Yahudilik açısından kutsal bir çağrışım yapmaması için şehrin “Yeruşelayim” olan adını, “Aelia Capitolina”⁸ olarak değiştirmişlerdir. Roma İmparatorluğu topraklarında Hristiyanlığın yaygınlaşması ve devlet dini olarak benimsenmesi üzerine de pagan yer adları değiştirilmiş ve yerleşim yerlerine yeni dinin azizlerinin adları verilmiştir.⁹ Daha Selçuklular döneminde Latinler Anadolu’ya Türkiye demişlerken, Kuzey Karadeniz’de Kıpçak Türklerinin yaşadığı yerler Deşt-i Kıpçak, Maveraünnehir bölgesi Türkistan olarak anılırken, Anadolu ve Türklerin yaşadığı bölgeye Rum ve Rumeli denmeye devam edilmiştir. Halil İnalıcık, bunu Osmanlıların Roma ananesine her alanda sahip çıkmasına bağlar. Ona göre, Osmanlı Devleti din ve ırk esasından ziyade siyasi egemenliği ön planda tutuyordu. Osmanlılar, evrensel bir anlayışın gereği olarak egemenliği altında tuttuğu toplulukları ayırt etmemiş ve bu doğrultuda uygulamalarla Roma tebaası olan toplulukların Roma’ya duydukları bağlılığı kendilerine duymakta zorlanmayacaklarını düşünmüşlerdir.¹⁰ Roma İmparatoru Büyük Konstantin tarafından Constantinople adıyla, 11 Mayıs 330’da törenlerle başkent yapılan¹¹ ve onun adıyla anılan şehrin Arapça söylenişi olan Konstantiniyye’yi kullanmayı sürdürmeleri, en

dağ olduğu düşüncesini muhafaza etmişlerdir. Ünlü coğrafyacı Strabon da bu dağın Trakya Helen dünyası ile Tuna boyundaki barbar toprakları ayıran doğal sınır olduğunu belirtmiştir. (Kaçmaz, s. 14).

³ İber Ortaylı, “Türkiye ve Balkanlar”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. I, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013, s. 5; Mark Mazower, *Bizans’ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, Çeviri: Ayşe Ozil, Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul 2010, s. 25.

⁴ Halil İnalıcık, “Rumeli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 232.

⁵ Rumeli, Osmanlı resmi kayıtlarında Sofya, Bosna, Özü, Eflak-Boğdan, Mora, Girit ve Kaptan Paşa’ya ait deniz mntıklarından oluşmak üzere 7 eyalete ayrılmaktadır. (P. L. İnciciyan-H. D. Andreasyan, “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2-3, İstanbul 1974, s. 15.

⁶ Halil İnalıcık, “Rumeli”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 9, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 766.

⁷ Yücel Öztürk, “Osmanlı Balkanı: Tarihi Süreçte Rumeli Beylerbeyliğinin Kuruluş ve Gelişimi”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. I, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013, s. 227.

⁸ Aelia, İmparator Hadrian’ın aile ismi Aelios’tan gelir. (*The Encyclopedia Britannica*, 1, Cambridge Uni. Press, H. Chisholm (Ed.) 1911, 11th. Edition, England, s. 256.

⁹ Mehmet Hacısalihioğlu-Gencer Özcan, “Balkanlarda Yer İsimlerini Değiştirme Siyaseti: Avusturya, Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye Örnekleri”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. II, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013, s. 1328.

¹⁰ Öztürk, s. 229.

¹¹ Judith Herrin, *Bizans Tarihi*, Çev: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 36.

azından yasaklamamaları ve açıkça Hristiyanlığı çağrıştırmasına rağmen Ayasofya'nın adını değiştirmemeleri bu anlayışın pratikleri olarak görülebilir.¹²

Maria Todorova'nın dağ manasında 1437'lerden itibaren bütün Avrupa dillerinde görüldüğünü kaydettiği *Balkan* adının ilk kullanımına İtalyan hümanist yazar ve diplomat Filippo Buonaccorsi Callimaco'nun 15. yüzyıla ait eserinde rastlanır. Callimaco, Papa II. Paulus tarafından cezalandırılınca Lehistan'a yerleşir ve kralın danışmanı olur. Buradan diplomatik görev için Osmanlı başkentine giderken gördüğü Haimos'un kısa bir betimlemesini yapar. 1490 yılında Papa 8. Innocent'a yazdığı yazıda, bölgedeki halkın bu dağa Balkan adını verdiğini belirtir.¹³ Balkan kelimesini İngilizceye tanıtan ise Frederic Calvert'tir. Bu ad 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı topraklarında seyahat eden diğer Avrupalıların gezi notlarında da yer almıştır.¹⁴ Kavramın İngiliz Gezi Edebiyatı'na girişi ise 1794 yılında olmuştur. Bu tarihte İngiliz gezgin John Marrit, Akdeniz ülkelerinde seyahattedir. Londra'dan İstanbul'a, oradan Balkanlara geçer. Bükreş'ten İstanbul'a giderken Bulgaristan'daki Şıpka Geçidi'nden Balkan Dağları'nı aşar. Kız kardeşine yazdığı mektupta Bulgaristan'ı doğudan batıya ikiye ayıran ve Tuna boyunca yükselen sıradağlar için "*Klasik dönemin yaşandığı topraklara yaklaşıyorduk. Bir dağın eteğinde uyuduk. Bulgaristan'ı Romanya'dan (antik Trakya) ayıran bu dağı ertesi gün aştık. Bir zamanlar adını taşıdığı Haimos'un heybetini yansıtan bu dağlara bugün Balkan adı verilmesi ne yazık.*" der. İngiliz seyyahlar Haimos adını terk etmemekle beraber daha çok Balkan adını kullanmaya başlamışlardır. Rus seyyahlar da sıradağlar için Balkan kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. Seyyahların hiçbiri Balkan terimini yarımada için kullanmamıştır.¹⁵ Balkan kelimesinin Osmanlı arşiv belgelerinde görülüşü ise 1730'ları bulmuştur. Bu belgelerde de kavram, dağları ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁶

Daha önce Eski ve Orta Çağ'dan iktibas edilen "*Yunan Yarımadası*", "*Bizans Yarımadası*" gibi isimlerle tanımlanan yarımada, yeni çağlardan itibaren Avrupa harita ve kitaplarında *Turquie d'Europe* veya *Empire Ottoman d'Europe* şeklinde yer alacaktır. Daha sonra Türkçe yayınlarda bu tanımlamaların karşılığı olarak *Avrupa-i Osmani* ve *Rumeli-i Şahane* kavramları kullanılmıştır.¹⁷ 18 ve 19. yüzyıllar boyunca da Balkanlar genel tanımı yerine daha çok *Türklerin Avrupa Toprakları* kavramı kullanılacaktır.¹⁸ 19. yüzyılda bölgeye yapılan seyahatlerle birlikte fiziki ve beşerî coğrafyaya ait bilgiler de giderek artmış ve zamanla bölgeyi tanımlamak için kullanılan tarihî adlar beğenilmeyerek yeni bir adlandırmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu sırada çağdaş coğrafya ilminin kurucuları olan A. Von Humboldt ve K. Ritter'in fikirlerinin etkisiyle ülkeleri, eski siyasi ve tarihî taksimata göre adlandırmak yerine fiziki coğrafya esaslarına dayanan adlandırmalara yönelmek eğilimi güçlenmiştir. Bu çerçevede yarımada buradaki başlıca silsilenin adı verilmek istenmiştir.¹⁹ Alman coğrafyacı Johann August Zeune, ilk kez *Balkan Yarımadası (Balkanhalbinsel)* terimini 1808'de *Versuch Einer Wissenschaftlichen Erdbeschreibung* adlı kitabında kullanmıştır.²⁰ Fakat bu isim çağdaşları tarafından pek tercih edilmemiş, onlar *Yunanistan Yarımadası*, *İslav-Yunanistan*, *Cenubi Şarki Avrupa*, *Cenubi Şarki Yarımadası* tabirlerini tercih etmişlerdir.²¹ Bununla birlikte Berlin Kongresine kadar yarımada için Balkan teriminin yanı sıra sıklıkla Osmanlı Devleti'nin yarımada varlığını çağrıştıracak şekilde "*Avrupa Türkiyesi*", "*Avrupa'daki Türkiye*",

¹² Hacısalıoğlu-Özcan, s. 1329.

¹³ Todorova, s. 55-56.

¹⁴ Predrag Simic, "Balkans and Balkanisation: Western Perception of the Balkans in the Carnegie Commission's Report on the Balkan Wars from 1914 to 1996", *Perceptions*, Vol: 18, No: 2, s.116.

¹⁵ Todorova, s. 54, 59-60.

¹⁶ Öztürk, s. 226.

¹⁷ Darkot, s. 280-281.

¹⁸ Mazower, s. 28.

¹⁹ Darkot, s. 281.

²⁰ Misha Glenn, *Balkanlar 1804-1999*, Sabah Kitapları, Türkçesi: Mehmet Harmanlı, İstanbul 2000, s. 18; Simic, s. 116.

²¹ Darkot, s. 281.

“Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa Yakası”, “Avrupa Akdenizi”, “Doğu Yarımadası”, “Yakındoğu” tanımlamaları kullanılmıştır.²²

Ünlü Balkan uzmanı Johann Georg von Hahn, 1863 yılında *Güneydoğu Avrupa Yarımadası (Südosteuropäische Halbinsel)* terimini ortaya atmış fakat bir sonuç alamamıştır. 1893 ve 1909 yıllarında da Alman coğrafyacı Theobald Fischer yarımada için *Güneydoğu Avrupa (Südosteuropa)* diye adlandırılmasını önermiş fakat onun önerisi de karşılık bulmamıştır.²³ Bu önerilere rağmen Osmanlıların Balkanlarda büyük toprak kayıplarına uğradığı 1878-1908 yılları arasında bölgeye çok sayıda seyyah ve gazetecinin akın etmesiyle birlikte yarımada için bugün kullandığımız anlamıyla *Balkanlar* deyişi yaygınlaşır.²⁴ Ancak Osmanlı Devleti’nin gücünü kaybetmesi, Balkan Savaşları ve I. Dünya Harbi sonunda bölgedeki toprakların el değiştirmesinin de etkisiyle 1918’den sonra *Balkan Yarımadası* ifadesinin kullanımı giderek azalır. Coğrafyacı Otto Maull, 1929’da yarımada için siyasal ya da ideolojik olmadığı düşünülün, *Güneydoğu Avrupa (Südosteuropa)* kavramının daha uygun olacağı fikrini işlediyse de 1930’lu ve 1940’lı yıllarda tarafsız olduğu ileri sürülen bu terim Almanca kullanımı ile gözden düşmüştür. Çünkü bölge, Naziler için Büyük Alman İmparatorluğu’nun güneydoğudaki ekonomik ve siyasal uzantısı olarak görülmekteydi.²⁵ Bu sebeple ABD, tarafsız olduğu ileri sürülen Güneydoğu Avrupa kavramı yerine, uzlaşmış Balkan kavramının kullanılması yönünde tavır alır. Bazı araştırmacıların Balkan kavramının yanlış kullanıldığını düşünmesine ve Türk izi taşımasından dolayı rahatsızlık duymasına rağmen yarımada için düşünülen diğer adlar gözden geçirilince, coğrafi gerçekliğine binaen bu kavramı kullanmanın daha yerinde olacağı sonucuna varılmıştır.²⁶

Türklerin bölgeye gelişiyle birlikte dağ anlamında kullanılmaya başlanan ve daha sonraları yarımadayı tanımlamak için de kullanılan Balkan kelimesine 20. yüzyılın başından itibaren farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu terim coğrafi bir tanımlamadan ziyade siyasal ve toplumsal karışıklık ve parçalanmaları, kanunsuz eylemleri, uygarca olmayan kuralları, şiddet ve ilköllüğü tanımlar olmuş ve Avrupa’da hakaret olarak kullanılmaya başlanmıştır. *Balkan, Balkanlaştırma, Balkan Hayaletleri, Balkanlardaki Nefret* gibi nitelemeler popüler alanda olduğu gibi siyasal ve akademik söylemde de yer bulmuştur. Bazı Avrupalı gözlemciler “*Avrupa’nın ötekisi*” olarak görülen Balkanlarda halkın hiçbir zaman uygar dünyaca belirlenen davranış kalıplarına uyum sağlamadıklarını yazmışlardır.²⁷ Aydınlanma Çağı’ndan sonra coğrafi olarak yakın, kültürel bakımdan ise uzak olarak algılanan Balkanlar²⁸, 1850’lerden itibaren seyyahların yazılarına egzotik, ücra ve Avrupalı olmayan garip karakterlerin yaşadığı bölge olarak konu olmuştur.²⁹ Gazeteci Harry de Windt, 1907’de yazdığı *Through Savage Europa (Vahşi Avrupa)* adlı kitabında bölgeyi neden vahşi Avrupa olarak tanımladığını açıklarken “*Bu tanımlama Adriyatik ile Karadeniz arasındaki kanun tanımaz ülkeleri çok iyi anlatıyor*” der.³⁰ 1909’da Troçki, Kievskaya Misl’de Balkanların Avrupa’nın Pandora kutusu olduğunu yazmıştır.³¹ Bir Alman yazarın “*Balkanlar, asil Batı Avrupa villasının yanında birbirleriyle anlaşamayan ve sürekli kavga eden birçok halkı barındıran bir barakaydı*” sözleri, Balkanların Batıların gözündeki yerini göstermesi bakımından anlamlıdır. Dağ silsilesi dışında bölge olarak

²² Todorova, s. 65.

²³ Todorova, s. 66.

²⁴ Mazower, s. 28.

²⁵ Todorova, s. 67.

²⁶ Kaçmaz, s. 14.

²⁷ Amila Buturovic-İrvin Cemil Schick, “Giriş”, *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 1; Kaçmaz, s. 15.

²⁸ Božidar Jezernik, *Vahşi Avrupa Batı’da Balkan İmajı*, Küre Yayınları, İstanbul 2006, s. 3.

²⁹ Sanja Lazarevic-Radak, “The Other in Europe: Orientalization and Symbolic Geography of the Balkans”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. II, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013, s. 1085.

³⁰ Mazower, s. 29.

³¹ Leon Troçki, *Balkan Savaşları*, Çeviren: Tansel Güney, Arba Yayınları, İstanbul 1995, s. 6.

düşünüldüğünde ideolojik önyargı ve olumsuz yargılardan uzak durulamamış, Balkan kelimesi “pislik, durağanlık, açgözlülük, tembellek, güvenilmezlik, faydacılık, ahlaksızlık, kadına değer vermeme, prensipsizlik, batıl inanç” gibi davranışları çağırıştır olmuştur.³² Kimilerine göre Batı’nın arafı olan bu bölgeye aidiyet “*Balkanlık*” olarak da isimlendirilen bir zillettir ve bir an önce ondan kurtulmak gerekir.³³ Birisi Balkan zihniyetine sahipse bu kişinin hile, abartma ve güvenilmezlik eğilimine sahip olduğu düşünülür.³⁴ 1914 yılında Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip’in Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand’a düzenlediği suikastın I. Dünya Harbi’ni başlatarak eski düzeni yerle bir etmesi Avrupa’nın olumsuz Balkanlar algısını daha da güçlendirmiş, bölge bundan sonra hep lanet okuyacakları bir yer olarak görülmüştür. İki dünya harbi arasındaki dönemde yazılan romanlar ve çekilen filmlerde Balkanlarla ilgili olumsuz algı muhafaza edilmiş, bölge yolsuzluğun kol gezdiği, cinayetin ve suç işlemenin adi vaka sayıldığı bir yer olarak betimlenmiştir. Eric Ambler’in *The Mask of Dimitrios (Dimitrios’un Maskesi)* adlı kitabında Balkanlar, Avrupa’nın iki savaş arası dönemdeki ahlaki çöküşünün simgesi olarak gösterilmiştir. Rebecca West de *Black Lamb and Grey Falcon (Kara Kuzu ve Boz Şahin)* isimli seyahatnamesinin başında “*Balkanlar denildiğinde aklıma vahşetten başka bir şey gelmiyor. Gerçekten Güney Slav bölgesi hakkında bildiğim tek şey bu.*” der.³⁵

Balkanlarla ilgili olumsuz algıların farklı eserlerde farklı şekillerde ifade edildiği bu dönemde Batı Avrupa tarih yazımında, coğrafi ve siyasal birimlerin milliyetçi ideolojilerle parçalanarak ayakta kalabilmesi şüpheli, küçük devletlere dönüşmesi halini tanımlamak için *Balkanlaşma* terimi geliştirilmiştir.³⁶ Küçültücü bir anlam da taşıyan bu kavram aynı zamanda gerilik, kabilecilik, ilkelik ve barbarlığa dönüşle aynı manada kullanılmıştır.³⁷ Balkan Savaşlarından sonra bu kavram etnik şiddet, siyasi karmaşa ve toprakların keyfi olarak farklı din ve kültürlerden yeni ülkelere bölünmesini ifade etmek için kullanılır olmuştur.³⁸ Du Bois, “*Color and Democracy*” adlı eserinde Balkanlaşma kavramının “*hâkim Batılı devletlerin küçük ülkeleri kendi nüfuz alanlarında tutma pratiğini rasyonalize ederek, yeryüzünün talihsiz insanlarına silinmez bir damga vurmak, onlarda utanç ve değersizlik duyguları yaratmak için*” kullanıldığını belirtir. Norman J.G. Pounds’a göre de Balkanlaşma, coğrafi bir alanın küçük ve çoğu zaman birbirine düşman birimler arasındaki bölünmesini anlatmak için kullanılmıştır. Bu kavram daha sonraki yıllarda yarımadanın sınırlarını aşmıştır. *Nineteenth Century*, 1920’de Fransa’nın Büyük Britanya’yı, Baltık ülkelerinin Balkanlaşmasına yönelik bir politika gütmekle suçladığını bildiriyordu. 1960’dan sonra eski Fransız Batı Afrika yönetiminden kopan 8 bağımsız Afrika devletinin karşı karşıya kaldığı içinden çıkılmaz sorunları tanımlamak üzere Balkanlaşma teriminin kullanılması da Fransız siyasal söyleminde bu kavramın yaygın olarak yerini aldığını gösterir.³⁹ Balkanlaşma kavramı zamanla daha da yaygınlaşacak ve dünyanın farklı yerlerindeki çatışmalar *Lübnan Balkanlaşıyor, Afrika Balkanlaşıyor, Irak Balkanlaşıyor* gibi benzetmelerle tanımlanarak Balkanlar, çatışma ve bölünme kavramlarıyla özdeşleştirilmeye devam edilecektir.⁴⁰

21. yüzyıla girilirken son on yılda yaşananların da etkisiyle Balkanlarla ilgili daha önce oluşan olumsuz algıların güçlendiği görülür. Birçok Batılı için Avrupa’nın güneydoğu sınırında konumlanmış, gizemli, Bizans İmparatorluğu’nun varisi Balkanlar, doğulu bir güç tarafından

³² Kaçmaz, s. 16; Jezernik, s. 3-4.

³³ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 24.

³⁴ Glenny, s. 17.

³⁵ Mazower, s. 30-31, 42.

³⁶ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzylında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 529.

³⁷ Todorova, s. 17.

³⁸ Ion Grumeza, *The Roots of Balkanization*, University Press of America, 2010, preface; Kutlu, s. 529.

³⁹ Todorova, s. 77-81.

⁴⁰ Bilgin Çelik, *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, İstanbul 2013, s.13.

sömürgeleştirilmiş ve bundan dolayı modern Avrupa ile bağdaşmayan doğu despotizmi, yozlaşma, şiddet gibi birçok özellik kazanmıştır. Bu sebeple Avrupa'ya ait değildir.⁴¹ Birçoklarına göre de Balkanlar, hiçbir zaman farklı ırklardan insanların kaynaştığı uyumlu bir yer olmamıştır. Aksine ilk zamanlardan itibaren etnik düşmanlıklarla kaynayan bir kazan olmuş, savaşlar ve ihtilaller hiçbir sorunu çözemediği gibi yeni sorunlar meydana getirmiştir.⁴² Avrupa'da hiçbir bölge Balkanlar kadar Avrupa'nın siyasi doğasına uyumsuzluk göstermemiş, bölge Avrupa düşüncesinde her zaman bir çelişki olmuştur. İki uygarlığı birbirinden ayıran, Asya ve Avrupa'nın çarpışma noktası olarak görülen bu dağlık coğrafya, eski çağlarda bile bir sınır bölgesiydi. 395'te Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca bu iki ülke arasındaki sınır yine Balkanlardı.⁴³ Bölge, dinî açıdan ise bir taraftan Müslümanlık ve Hristiyanlık, diğer taraftan ise Katolik ve Ortodoks mezhepleri arasındaki bölünmenin yaşandığı bir yerdir.⁴⁴ Yani Balkanlardaki bölünmüşlük ilk çağlara dayanmaktadır. Öte yandan bu bölünmüşlüğe rağmen Balkanlarla ilgili olumsuz algıların oluşmasına sebep olan şiddet ve kargaşanın modern zamanların ürünü olduğunu kabul eden araştırmacılar da mevcuttur. Bunlara göre dinsel ve etnik çeşitliliğin zengin ve karmaşık deneyimlerinin yaşandığı Balkan coğrafyasında yüzyıllarca Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler barış içinde bir arada yaşayabilmişlerdir. Orta Çağ başlarından Osmanlı dönemi ve sonrasına kadar bölgede çok yönlü dinsel ve kültürel etkileşim yaşanmış, Batı Avrupa yıllarca süren kanlı din savaşlarına sahne olurken Balkanlar, Osmanlı hâkimiyetinde zengin bir dinsel çeşitlilik kazanmıştır.⁴⁵

Son iki yüzyılı isyan, şiddet, kargaşa ve savaşlarla geçen yarımadada 20. yüzyıl sona ererken yaşananlar üzerine Batılı araştırmacılar Balkanlardaki krizin Avrupa'ya savaşı geri getirdiğini ve Balkanların Avrupalılaşaacağı yerde Avrupa'yı Balkanlaşmakla tehdit eder hâle geldiğini ifade etmeye başlamışlardır. Bu süreç Batı'da Balkanlarla ilgili çalışmaların artmasına neden olmuştur. Bu ortamda Samuel Huntington, Robert Kaplan, Noel Malcolm ve Morton Abromowitz gibi araştırmacılar tarihi yeniden yorumlayarak Balkan krizinin çözümüne askerî ve siyasi öneriler getirmişlerdir. Maria Todorova, Vesna Golsworthy ve Mark Mazower gibi araştırmacılar ise Balkan tarihini ve Balkan gerçeğini açıklama yolunu seçmişlerdir. Çalışmalarının içerikleri farklı olmakla beraber bu yazarlar genel olarak 19. yüzyılın sonundaki Balkanlar ile 20. yüzyılın sonundaki Balkanların benzerlik gösterdiği ve bölgenin hâlâ Avrupa'yı tehdit eden bir "barut fıçısı" olduğu konusunda hemfikirdirler. Bununla birlikte Batılıların 19. yüzyıl sonundaki Balkan algısı ile 20. yüzyıl sonundaki Balkan algısı arasında benzerlik olduğu konusunda da aynı görüşü paylaşmaktadırlar. İlk gruptaki yazarlar, Balkan uluslarının aralarındaki sonu gelmez tartışmalarla tüm kıtayı tehdit ettiğini düşünmekte ve Balkanları "Avrupa'nın çevresi" ve bazen de "Vahşi Avrupa" olarak değerlendirmektedirler. Bu yüzden onlara göre büyük güçlerin görevi gerekirse uygar davranış kurallarını Balkanlılara dayatmak ya da Balkanlardaki anlaşmazlıkların I. Dünya Harbi'nde olduğu gibi tüm kıtayı etkilemesine izin vermemektir. İkinci gruptakiler ise Balkanlardaki çatışmalara büyük güçlerin bu bölge üzerindeki çıkar ve çekişmelerinin sebep olduğunu düşünmektedirler.⁴⁶ Balkanların her şeye rağmen tümüyle asimile olmadığını düşünen Mc Neil de büyük bağımsız devletlerin komşusu olmalarından dolayı tek bir devlet çatısı altında toplanmadıklarını ifade etmektedir.⁴⁷

⁴¹ Simic, s. 114. Batı merkezci tarih ve siyaset anlayışı Balkanlıları dışlamış, geri ve medeniyetten uzak olarak vasıflandırmıştır. Aynı Batılı zihniyet Türklere ve Müslümanlara da bu mantıkla ve negatif algıyla yaklaşmıştır. (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Jale Parla, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985). Hatta Batı ve Doğu kavramları da coğrafi birer yön olarak değil, ileri (batı) ve geri (doğu) anlamında kullanılmış ve bu algı devamlı canlı tutulmuştur. (Bkz. Fahri Sakal, "Doğu-Batı Ne Demektir, Ne Yana Düşerler?", *Studies of The Ottoman Domain*, Cilt: 6, Sayı: 10, Şubat 2016).

⁴² Grumeza, intro XV.

⁴³ Gerard Delanty, *Avrupa'nın İcadı*, Çev: Hüsamettin İnaç, Adres Yayınları, Ankara 2005, s. 75.

⁴⁴ Delanty, s. 77.

⁴⁵ Buturovic-Schick, s. 1.

⁴⁶ Simic, s. 113.

⁴⁷ Delanty, s. 76.

Sonuç

Batılılarca Avrupa'nın düzenli uygarlığını Doğu'nun kaosundan ayıran bir bölge⁴⁸ olarak görülen Balkanlar, yüzyıllarca birçok farklı dil, din, kültür ve geleneğin buluşma noktası olmuştur. Sarp dağlar toplumları arasında irtibatı güçleştirdiği için her bölge kendine özgü kültür, dil ve din yapıları geliştirmiş, ortak bir anlayış oluşturulamamıştır. Dolayısıyla dil, din ve kültür farklılıklarından kaynaklanan gerginlikler yaşanmıştır. Bu çeşitliliğinden hareketle bölge, "halk salatası", "karışım potası", "barut fıçısı", "düello alanı" gibi ifadelerle betimlenmiştir.⁴⁹ Batıda 19. yüzyıla ait kitaplarda Doğu ile Batı arasında büyük güçlerin ve kutsal krallıkların çıkarlarının karşı karşıya geldiği bir kavşak⁵⁰ olarak tarif edilen Balkanlar, Asya ve Avrupa arasında kavşak noktasında bulunması sebebiyle jeopolitik önemini her dönem korumuş ve birçok tarihî değişim ve dönüşüme tanıklık etmiştir. Amerikalı tarih profesörü William M. Sloane'ın bir "ırk müzesi"⁵¹ olarak tanımladığı bu coğrafyada, 19. ve 20. yüzyıllarda büyük acılar yaşanmıştır. Batılı düşünür ve bilim adamları son iki yüzyılda yaşananları değerlendirirken Balkanların ilk çağlardan itibaren aynı durumda olduğunu ifade ederek bölgeye yönelik olumsuz algılarını gerekçelendirmeye çalışmışlardır. Oysa Balkanların dağlık yapısı ilk çağlardan itibaren bu coğrafyada yaşayan toplumların birbirleriyle etkileşim kurmalarını ve ortak bir anlayışın gelişmesini zorlamış olsa da bölgede farklı dil, din ve kültürden insanlar, Batı Avrupa ülkelerinden çok önce birlikte yaşamayı başarmışlardır. Şiddet ve kaos, modern dönemde Balkanların belirgin bir özelliği olmuştur.

Batı kamuoyunda "Avrupa'nın ilkel yerleri" olarak görülen Balkanlar, Batı dünyası için Osmanlı İmparatorluğu tarafından yönetilen, Osmanlı kültür elementlerinin yayıldığı, "doğulu figürler", "doğulu gelenekler" ve "Asya kökenli ırkların" yaşadığı topraklardır.⁵² Batılıların Balkanlara yönelik olumsuz yaklaşımlarına rağmen bu bakış açısı, Balkan Devletleri üzerinde etkili olmuştur. Osmanlı hâkimiyetinden çıktıktan sonra Avrupa'nın mantığını takip ederek kökenlerini Orta Çağ'da ya da Antik Dönem'de aramaya başlayan Balkanlı uluslar, bu mantıklarını millî tarih kitaplarına da yansıtmışlardır. Balkan tarihçiliği ve Balkan kamuoyu Batılı bakış açısından etkilenerek, Avrupalı olmanın Osmanlı geçmişini reddetmekten geçtiğine inanmışlardır.⁵³ Buna rağmen Türkiye'den bakıldığında Balkanların Osmanlı'ya her açıdan zenginlik kattığı düşünülmüş, Balkan Savaşlarında bu vatan toprağının kaybı büyük üzüntü yaratmıştır. Bugün Balkanlarda yaşayan Türk ve Müslümanlarda mevcut olan Türkiye sevgi ve sempatisi, Türk halkında fazlasıyla karşılık bulmuştur. Tarihî, kültürel ve manevi bağlar bu sevgi ve sempatinin oluşmasında büyük katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Buturovic, Amila-Irvin Cemil Schick, "Giriş", *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, s. 1-10.
- Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi*, Türkçeye Çeviren: Dr. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993.
- Çelik, Bilgin, *Dağılan Yugoslavya Sonrası Kosova ve Makedonya Türkleri*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, İstanbul 2013.

⁴⁸ Glenny, s. 17.

⁴⁹ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, Türkçeye Çeviren: Dr. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993, s. 15.

⁵⁰ Lazarevic-Radak, s. 1084.

⁵¹ Çelik, s. 11.

⁵² Lazarevic-Radak, s. 1092-1093.

⁵³ Mazower, s. 43-44.

- Darkot, Besim, “Balkan”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 280-283.
- Delanty, Gerard, *Avrupa'nın İcadı*, Çev: Hüsamettin İnaç, Adres Yayınları, Ankara 2005.
- Glenny, Misha, *Balkanlar 1804-1999*, Türkçesi: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 2000.
- Grumeza, Ion, *The Roots of Balkanization*, University Press of America, 2010.
- Hacısalıhoğlu, Mehmet-Gencer Özcan; “Balkanlarda Yer İsimlerini Değiştirme Siyaseti: Avusturya, Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye Örnekleri”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. II, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013, s. 1327-1354.
- Herrin, Judith, *Bizans Tarihi*, Çev: Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- İnalcık, Halil, “Rumeli”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 9, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 766-773.
- İnalcık, Halil, “Rumeli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 232-235.
- İnciciyan, P. L-H. D. Andreasyan, “Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S. 2-3, İstanbul 1974, s. 11-152.
- Jezernik, Božidar, *Vahşi Avrupa Batı'da Balkan İmajı*, Küre Yayınları, İstanbul 2006.
- Kaçmaz, Muhammet, “Balkan Coğrafyası”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. I, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013, s. 11-37.
- Kutlu, Sacit, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzylında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.
- Lazarevic-Radak, Sanja, “The Other in Europe: Orientalization and Symbolic Geography of the Balkans”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. II, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013, s. 1083-1094.
- Mazower, Mark, *Bizans'ın Çöküşünden Günümüze Balkanlar*, Çeviri: Ayşe Ozil, Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul 2010.
- Ortaylı, İlber, “Türkiye ve Balkanlar”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. I, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013, s. 5-6.
- Öztürk, Yücel, “Osmanlı Balkanı: Tarihi Süreçte Rumeli Beylerbeyliği'nin Kuruluş ve Gelişimi”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, C. I, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya 2013, s. 225-258.
- Parla, Jale, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.
- Predrag Simic, “Balkans and Balkanisation: Western Perception of the Balkans in the Carnegie Commission's Report on the Balkan Wars from 1914 to 1996”, *Perceptions*, Vol: 18, No: 2, s. 113-114.
- Sakal, Fahri, “Doğu-Batı Ne Demektir, Ne Yana Düşerler?”, *Studies of The Ottoman Domain*, Cilt: 6, Sayı: 10, Şubat 2016, s. 1-24.
- The Encyclopedia Britannica*, 1, Cambiridge Uni. Press, H. Chisholm (Ed.), England 1911.
- Todorova, Maria, *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Troçki, Leon, *Balkan Savaşları*, Çeviren: Tansel Güney, Arba Yayınları, İstanbul 1995.
- Yerasimos, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.